

ВАСИЛ ЗАХАРИЕВ

VASIL SACHARIEV

1 8 9 5 ♦ 1 9 7 1

ВАСИЛ ЗАХАРИЕВ И БЪЛГАРСКАТА ГРАФИКА В ЧУЖБИНА МЕЖДУ ДВЕТЕ СВЕТОВНИ ВОЙНИ

Ирина Генова

В сравнение с живописата и скулптурата, графиката е най-мобилното кавалетно изкуство. От една страна тя е лесно преносима в буквалния смисъл - преди, както и днес графичните изложби се организират най-лесно. От друга страна, в повечето случаи, графичният отпечатък дава възможност да бъде репродуциран в печата по-лесно и по-близко до оригинала в сравнение с живописата и скулптурата. Поради това графиката е репродуцирана във вестници и списания много по-често. Разбира се тези видови особености, обуславящи голямата подвижност и популярност на графиката, съвсем не отменят въпроса за качеството на графичния образ.

Васил Захариев е един от най-добре представените извън България художници от периода между двете войни. Неговите работи са и едни от най-често репродуцираните в чужди издания.

Ако погледнем листата на неговите представяния извън страната¹, ще видим, че между 1926 и 1942 година той излага всяка година в големи международни изложби, на които често е отличаван с награди, или в представителни изложби на българското изкуство извън страната.

Ще припомним някои от тези представяния:

1926 г., март, в Пражкия общински дом - представителна колективна изложба на българското изкуство в Прага (след завръщането на работите, в София с тях е устроена изложба в Народния музей)

1927 г. - участва във II-та международна изложба в ТРИЕСТ (Италия) и печели медал

1927 г. - Васил Захариев и Петър Морозов представят свои

графики в годишната графична изложба в ЗАГРЕБ. По повод участието им в "Знаме" публикува "Чужд отзив за нашия художник Васил Захариев": "... Загребският вестник "Новости", като помества картината "Улица в Самоков", пише за художника Васил Захариев следното: "Българинът Васил Захариев, познат между своите загребски колеги като по-модерен и по-съвършен график, по своя стил е по-напреднал от нашите. Неговият дърворез "Маска" е едно от най-добрите и изразителни произведения на модерното графическо изкуство. Картината "Улица в Самоков" е също характерна за маниера на майстора си, а резбата върху дърво "Монаси от Рила" е изящно дело на художника."²

1928 г. - участва в Италианския павилион на ВЕНЕЦИАНСКОТО БИЕНАЛЕ. Интерес представляват впечатленията на Васил Захариев от биеналето, публикувани в списание "Училищен преглед". В края на статията му четем: "След неуспешния дебют на българските художници във Венеция през 1910 г., нека чакаме дните, когато и нашата страна, представена със свое, самобитно българско (но не етнографско) изкуство, ще се нареди на бискалните изложби с другите културни народи."³

- изложба-базар на българско изкуство в Чехия (?)

1929 г. - в хърватска изложба на екслибриса в ЗАГРЕБ

1929 г. - във всеславянска изложба на екслибриса във ВАРШАВА, КРАКОВ и ЛВОВ

1933 г. - изложба на българска графика в КОШИЦЕ (Чехословакия), в Държавния Музей на Източна Словакия от 2 до 28 юни. Представени са 100 работи - графични отпечатъци и рисунки. Изложбата е снабдена с каталог и афиш, отпечатани от домакините. Васил Захариев е член на изложбения комитет от българска страна, заедно с Николай Райнов и Борис Денев и председателстван от Иван Лазаров, който по това време е директор на Художествената Академия. Захариев участва в изложбата с десет работи - един офорт и девет гравюри, сред които: "Малинарки", "Рилски овчари", "Старият Самоков", "Църквата Св.Никола в Самоков", "Базиликата Св.София",

"Порта Санта - Флоренция". От изложбата в Кошице са откупени два отпечатъка на работата му "Селска черква".⁴

1934 г. - изложба на българска графика в ПИЛЗЕН (Чехословакия), в Художествено-промишления музей от 31 март до 29 април. Колекцията от изложбата в Кошице е допълнена с нови работи, изпратени от България, и съпроводена от нов каталог с предговор от проф. Индрих Чадик, директор на Музея в Пилзен. За организирането на тази изложбата има заслуга художникът Добри Добрев, който по това време живее в Чехословакия и посредничи между изложбения комитет и проф. Индрих Чадик. В писмо до проф. Иван Лазаров, директор на Художествената Академия и председател на изложбения комитет, проф. Индрих Чадик съобщава: "Изложбата се помещава на първия етаж на музейната сграда и е отворена всеки ден от 9 до 17 часа. Изложбената зала има през тия месеци най-хубави осветления, така че вашата графика изпъква много добре. Творенията са в еднообразни, неутрални и подходящи рамки /.../. Посещението е много добро и публиката се интересува живо от изложените работи."⁵

Васил Захариев допълва своето представяне с шест нови работи, сред които "Манастирът Св.Иван Рилски", "Вечерня в Рилския манастир", "Бдение", "Старият Лайпциг", "Спомен от Охрид".⁶ Така цялостното му участие става много внушително и представително за графичното му творчество до този момент.

Разширената колекция на българска графика от Пилзен (над 200 работи) е представена през 1935 година в ПРАГА.

Изложба на българска графика в ХРАДЕЦ КРАЛОВИ, Чехословакия, 1935 г., 1 юни - 14 юли.

1934 г. - Международна изложба за екслибрис в ЛОС АНЖЕЛОС

1936 г. - Международна изложба на гравюри на дърво във ВАРШАВА

1937 г. - Международно изложение в ПАРИЖ
- графиката е представена от Васил Захариев (медал) и Веселин Стайков (златен медал)

1937 - 1938 г. - Шеста международна изложба на литографията и гравюрата на дърво в ЧИКАГО, 5 ноември - 10 януари

Васил Захариев - 1 работа, "Български иконописец" (сигурно "Иван Николов Образописец - баща", 1936), гравюра на дърво; Преслав Кършовски - 1 работа, "Циганка", гравюра на дърво; Веселин Стайков - 2 работи, "Fulling mills" и "Селяни"

1938 г. - българска художествена изложба в НЮ ЙОРК, 24 януари - 5 февруари; участвуват 11 български художници - Борис Елисеев, Сирак Скитник, Васил Захариев, Бенчо Обрешков, Дечко Узунов, Иван Ненов, Кирил Петров, Борис Денев, Веселин Стайков, Илия Бешков, Стоян Венев.

1939 г. - изложба на български художници в ПАРИЖ; френският Пенклуб урежда в Париж тържествена вечер за България и изложба на български художници; участвува и Васил Захариев.

1940 г. - българска художествена изложба в АТИНА. Графиката е представена от Васил Захариев и Веселин Стайков. Гравюрата на дърво "Иван Николов Образописец - баща" (1936) от В.Захариев, намираща се в Националната галерия в Атина, навярно е откупена от тази изложба.

1941 г. - Български художници в БЕРЛИН. Изложбата пътува и през 1942 година и е показана в Мюнхен, Щутгарт, Франкфурт/М, Дортмунд и Виена.

Васил Захариев се представя с 8 работи: "Маринчо Бимбелов Страшния"; "Рилският манастир"; "Рилски овчари"; "Улица в Стария Самоков"; "Малинарки"; "Църква в планината"; "Земенският манастир"; "Иван Николов Образописец - баща".

1942 г. - XXIII Международно биенале във ВЕНЕЦИЯ. От доклад на Борис Денев, комисар на българската колекция на биеналето, за резултатите от представянето, научаваме, че: "От Н.В. Краля е откупена гравюра на дърво от проф.Захариев "Маринчо Бимбела". От българския отдел са откупени още шест работи - живопис."⁷

1943 г. - изложба на българско изкуство в БУДАПЕЩА
Всъщност като ритъм и количество на работите, предста-

вянето на Васил Захариев в чужбина е равностойно на представянето му на изложби у нас.

В това отношение в полето на графиката през този период със Захариев може да бъде сравняван само Веселин Стайков през 30-те години.

Поради това съвсем естествено в публикации в чужбина, в които се посвещават редове на графиката на Захариев, тя често се отъждествява с българската графика, както и с българското изкуство изобщо. Работите му стават повод за разсъждения върху местната художествена традиция и съвременното състояние на изкуството ни.

В тази връзка представянето на графиката на Васил Захариев в чужбина и реакциите, които то буди през втората половина на 20-те и през 30-те години са много интересни не само спрямо неговото творчество, но и спрямо художествените проблеми, поставяни в нашето изкуство през този период и възприемането им от една външна гледна точка.

Васил Захариев е един от художниците в нашето изкуство, чието зряло творчество въплъщава идеите на своето време за национално и съвременно⁸. През 20-те и 30-те години, когато въпросът за родната традиция и модерното чуждо се обсъжда активно и полемично поне на две вълни и в променящ се контекст⁹, Васил Захариев е сочен единодушно, и от нашата, и от чуждестранната критика, като пример за едно негово сполучливо, творческо разрешаване.

Въпросът за идентичността - колективна и индивидуално творческа, който е много отчетлив при поглед отвън, при Захариев е особено акцентиран.

Наглед парадоксално, онова което чуждестранните критици възприемат и адмирират като българска художествена специфика е резултат от кръстосването между възприетото чуждо и, разбира се, изследването на родното. Но вкусът към изследване на родното също е стимулиран и от чужди културни традиции.

Интерес към следите от историята, носени от старата архитектура, иконописта, щампата Васил Захариев проявява още

в ранните си години в Самоков. Интересът на Васил Захариев, както например и на Иван Лазаров, към предакадемичното художествено наследство е толкова последователен и задълбочен, че по-късно се въплъщава не само в художествено, образно мислене, но се превръща и в научен интерес, реализира се в редица статии и студии върху този материал.

От друга страна Васил Захариев усвоява техниката на гравюрата на дърво в Германия, а техниката се посочва по-късно, при представянията му в чужбина, като традиционна за българското изкуство.

Вестник "Франкфуртер цайтунг" от 11 май 1941 г., във връзка с представянето на българската изложба в Германия, пише:

"Особената роля на графиката в този изобразителен свят не се дължи на това, че българите имат повече дарба за рисуване, отколкото за живопис, както може да казваме понякога за немците. Напротив, тук продължава да влияе наистина линейното, но напълно зависимо от въздействието на багрениите плоскости, изкуство на византийските икони.

През османското владичество тъкмо това изкуство е било съществен фермент на национално самоопазване.

Обяснимо е, че то е могло да добие след Освобождението съвременна сила, а не е останало да почива само на традицията. Като нейна най-ясна следа може да означим ефектите от българските дърворезби, чиито линии са по-скоро гравюрни, отколкото орнаментални. Захариев дава един портрет на иконописеца Йоан Образописец, в който всичко се определя предимно от черковно неподвижната, при това благородна стойка. Това, което напомня художествено-занаятчийски орнамент е, във висш смисъл, първична сила на говора на подредените линии, който средноевропейските народи трябваше да жертвуват заради своето по-изтънчено художествено развитие, преминаващо вече към картинност. Та и в балканското народно изкуство проличава, че в това орнаментално опростяване на нещата няма нищо художествено-занаятчийско."¹⁰

Критици като Сирак Скитник и Чавдар Мутафов коментират от своя страна, че възприетото "чуждо" при Васил Заха-

риев е предимно в областта на техническото майсторство. Чуждестранни критици поздравяват в негово лице един високо културен художник, чиито гравюри са технически безукорно изпълнени.

През 1933 г. "La chronique graphique", Брюксел от януари, бр. 41 публикува статия: Един български майстор на гравюри на дърво от проф. Сандер Пиерон.

"България притежава в лицето на Васил Захариев един от най-забележителните художници - ксилографи на съвременната епоха.

Ние се радваме, че можем да поднесем на читателите на "La chronique graphique" няколко характерни произведения, плод на оригиналния и гъвкав талант и на майсторската техника на Васил Захариев.

Всяка от гравюрите, които ние репродуцираме, представя чудесна картина и ни показва, че резеца на художника обхваща всички видове сюжети и ги предава с еднаква вярност.

Ние ще бъдем твърде щастливи ако публикуваните в нашето списание няколко гравюри могат да допринесат да бъде опознат в Белгия и Франция един художник, достоен за възхищение."¹¹

През същата 1933 г., месец април, "Clarté", Брюксел, публикува: Графиката в България от Антоан Сайл (Директор на "La chronique graphique").

"От тези няколко произведения, които възпроизвеждаме в този кратък етюд, изпълнени с една научна техника, която е сигурна в себе си, и характерни по своята хармонична постройка и деликатен рисунък, дело на майстора Васил Захариев, можем да заключим, че графичното изкуство в България продължава да създава произведения, равноценни на най-добрите старинни гравюри."¹²

Отвъд усвояването на графичните техники, в годините на специализация в Германия Васил Захариев попада в нова артистична среда, разширява творческите си възгледи. Това е много съществен, решителен момент в развитието на личността му, в изграждането на собствени критерии. Работите му от нем-

ския период, както и по-нататъшното развитие на Васил Захариев, свидетелстват, че той не се повлиява от експресионизма като мирогледна художествена позиция. От неговия опит в графиката той усвоява стремежа към цялостна организация на контрастно изградената графична композиция, редуцирането на предметно-пространствената среда, активизирането на плоскостта на листа, отношението към материала, вкуса към примитивизъм и известно огрубяване на линията и силуета. Но авторът остава чужд в собственото си творчество на духовното напрежение, на социалната ангажираност, характерни за немската графика след войната. Най-силно импонират на собствените му търсения изискванията за изразителност на материала, които се превръщат в своеобразен императив в експресионистката графика, а също и възвръщането към готическите майстори, към японската цветна гравюра, към непосредствеността на примитива. Те способстват творческите прозрения на художника спрямо опита на възрожденската шампа, реализирани в някои от по-късните му работи. Тези естетически предпочитания и нагласи правят възможно адекватното възприемане на неговите работи в съвременния контекст на европейската графика.

В много случаи акцент на интереса, извън техниката, при възприемането на графиката на Васил Захариев в чужбина, е "българското" като непознато и екзотично.

В "Прагер пресе", 1933 г., от 8 юни, Й.Полак пише: "Между българските художници графици начело стои Васил Захариев, не само защото той е един високо изпъкващ художник, но и защото той е най-българският от всички. Той не отхвърли съвсем богатото наследство на старото родно изкуство, напротив, той съумя да го претопи, да го преработи художествено и да го съгласува със своето чисто свободно творчество."¹³

За мирогледните, естетически основи на представяните произведения и мястото им в този аспект сред съвременните явления в големите художествени средища почти не става дума. Тези гравюри са извън централните за 20-те и 30-те години художествени течения - експресионизъм (следвоенна вълна),

конструктивизъм, сюрреализъм или нов интерес към предметността. Но те показват знанието за пътя, изминат от модерната европейска гравюра, и го въплъщават в един по-декоративен вариант, характерен за нецентралните културни територии и недостатъчно изследван днес. В тази връзка ще цитираме д-р Индрих Чадик, професор по история на изкуството в Пражкия университет и, както вече отбелязахме, директор на Художествено-промишления музей в Пилзен, който пише в предговора към каталога на българската изложба: "... Това направление, в което има известен национален архаизъм, със умишлен примитивизъм, въвеждан в съзвучие с рафинираните съвременни западноевропейски художествени течения и изобщо винаги с много декоративно въздействие, е трябвало да си извоюва успех, защото е намерило реализатори в силните таланти на Захариев, Златев, Стайков, Младенов, Райнов и Лавренов. Официалният представител на това течение е Васил Захариев, професор, завеждащ графическия отдел при Софийската Академия."¹⁴

Кои са работите, с които графиката на Васил Захариев се възприема в чужбина като израз и знак именно на някаква българска художествена същност?

Големите гравюри на дърво "Базиликата Св.София", "Рилски овчари", "Малинарки", "Маринчо Бимбелов - Страшния", "Иван Николов Образописец - баща", "Рилският манастир", "Из стария Самоков" днес са неотменно свързани с името на Васил Захариев. Те са и най-репродуцираните - в чужбина, както и у нас.

В чужбина работи на Васил Захариев са репродуцирани в: Studio, Лондон, 1938 г., март - в статията на Сирак Скитник: Раждането на едно ново изкуство в България - история на българското артистично развитие; Deutsche Kulturwart, Германия; Clarte, Брюксел; La chronique graphique, Брюксел; The art digest, Ню Йорк; Picture on exhibit, Ню Йорк; Прагер пресе, Прага; в някои от цитираните вече статии както и в каталози.

Най-често репродуцираните работи са създадени през 30-те години и представят най-плодотворния период на художни-

ка. Тук вече разбирането за "правене" се разгръща във всички аспекти - и в рационалната идея за творбата, и в образното ѝ осъществяване. Характерно в това разбиране е наличието на опосредяващо визуално звено, на един "музей от образи". Художникът не контактува пряко с видимостта. Между него и осезаемата реалност винаги има низ от изображения с различен характер - фотографии на места с културноисторическа биография, архитектурни обекти, възрожденски стенописи, щампи, книжна украса. Рисунката-докосване до сетивната действителност отпада като необходимост от графичния процес. В графиката художникът не синтезира впечатленията от натурата, а борави с образи-носители на културноисторически смисъл. Рисуването за художника съществува успоредно, допълва графиката, както се убеждаваме от многобройните му рисунки от различни негови периоди, много от които днес са в музея в Самоков. В графиката от края на 20-те и 30-те години директните впечатления са опосредствани от рационалния избор на смислово натоварени звена, интегрирани в една образност "на втора степен".

В гравюрата "Иван Николов Образописец - баща" (1936 г.), например, портретният образ на зографа силно напомня ктиторския портрет на поклонник Михаил от параклиса "Св. Архангели" при Рилския манастир.

Иконографията на "Маринчо Бимбелов - Страшния" отвежда към надгробна плоча от село Факия - родното място на легендарната личност. Гравюрата на Рилския манастир представя архитектурата в характерната за възрожденските щампи наивистична перспектива и т.н..

Композиционното изграждане във всички тези случаи не се свежда до елементарното "повтаряне на шаблона". Художникът борави свободно с образната цялост на творения на възрожденското ни изкуство, като интегрира в своите композиции един или друг неин аспект - иконография, третиране на формата, отношение към материала (начин на гравирание, ръчно колориране на гравюрите). Това толкова последователно и задълбочено обръщане на твореца към културата на нашето

Възраждане е възможно благодарение изследванията на учения, изложени в десетки публикации, доклади пред Археологическия институт и Народоучното дружество, които най-често са синхронни на графичните му творби, отнасящи се до съответния обект на интерес¹⁵. Така личността на Васил Захариев съвместява по рядък за художествената ни култура начин учения и художника.

Вътрешната мотивация на неговата творческа дейност се основава на просветителски патос и самосъзнание за културната мисия, разбираана като приемственост, осъществена от позицията на съвременна образованост "на европейско ниво". Тази мотивация надхвърля границите на местното значение. Авторът съзнателно си поставя по-мощни цели, като легитимацията на нашето художествено пространство на интернационалната сцена.

Васил Захариев е убеден в необходимостта от включването и в научно, и в художествено обръщение, в и извън пределите на страната, на нашето наследство. При него това е много личен избор.

Следвайки пътя на изразяване посредством съществуващи, смислово натоварени образи, цитиране на произведения с културноисторическо значение, в някои по-късни свои работи, вече след войната, Васил Захариев достига до неговото изчерпване в самоидентификацията си с цитата. В гравюрата по случай хилядагодишнината от рождението на свети Иван Рилски художникът се идентифицира с възрожденски майстор-шампар. Портретът на Софроний Врачански (1951 г.) е превод на масления му портрет от 1812 г. в гравюра на линолеум.

Бих искала да набележа една проекция в настоящето на присъствието на Васил Захариев на международната художествена сцена между двете световни войни. Това присъствие представя едно решение на въпроса за идентичността и легитимацията, който въпрос днес отново е болезнен за нашите художници. Ако действително значимостта на твореца означава да участва в централните, интернационални художествени съби-

тия, да влезе в каталозите на големите изложби, биеналета и т.н., да бъде обект на чуждата критика, творбите му да бъдат репродуцирани в чужбина, то Васил Захариев е чудесен пример за осъществяване на всички съвременни възжелания.

БЕЛЕЖКИ:

¹ Справка може да бъде направена в личния архив на Васил Захариев, ЦДА ф.1510, оп.1. Част от представянията му в чужбина са спомнати в книгата на Е.Томов - Васил Захариев. С., 1954.

² В."Знаме" 1928, 13 януари.

³ Сп."Училищен преглед" 1929, кн.7.

⁴ ЦДА ф.1047к, оп.1, а.е. 243б.

⁵ Пак там.

⁶ Пак там.

⁷ ЦДА ф.1589, оп.1, а.е.5 (ръкопис).

⁸ За Васил Захариев виж още: В.Свинтила. Васил Захариев.- С., 1972; И.Генова. За "нашето" и "чуждото" в графиката на Васил Захариев.- Изкуство, 1989, бр.10.

⁹ Вж.: И.Генова. Културната ситуация не-център и българското изкуство през 20-те години.- Проблеми на изкуството, 1994, бр.1; Т.Димитрова. Проблемът за "родно изкуство" в българската художествена критика през 20-те години на нашия век.-"Изкуство", 1986, бр.3; Д.Аврамов. В търсене на национален стил. Българското изкуство на границата между две епохи.- В: Проблеми на сравнителното литературознание. София 1978.

¹⁰ ЦДА ф.1619, оп.1, а.е.

¹¹ ЦДА ф.1510, оп.1, а.е.4.

¹² Пак там.

¹³ Пак там.

¹⁴ ЦДА ф.1047к, оп.1, а.е.243б. Предговорът е препечатан във в."Мир", 1934 г., 7 май, бр.10143.

¹⁵ Вж.: В.Захариев, Никола Иванов Образописов.- "Художествена култура", год.VII - 1929-1930, кн.7-8; Украса на българската книга.- "Литературен глас", 1929, бр.33; Печатарският музей при Държавната печатница.- "Литературен глас", 1933, бр.200; Изображения на Иван Рилски в Света гора.- "Зора", 1941, бр.6713 и т.н.